

Juha Raipola

Nyt ja tulevaisuudessa: Tieteisfiktion kaksi tulkinnan kategoriaa ja Leena Krohnin *Pereat munduksen* tulkinnallinen ambiguiteetti

Tieteisfiktion tutkimukseen on vakiintunut luokitteleva käytäntö, jossa tieteisfiktiiviset kertomukset jaetaan kahteen pääluokkaan sillä perusteella, minkälainen suhde kertomuksen fiktiomaailmalla on empiiriseen todellisuuteen. Tieteiskertomusten ensimmäisen kategorian muodostavat niin kutsutut *ekstrapoloivat* kertomukset, joiden on katsottu edustavan tieteiskuvitelmiä tulevaisuutta luotaavaa puolta. Ekstrapoloivien kertomusten perusominaisuuksiin luetaan yleensä jonkinlainen loogis-rationaalinen projisointi, jossa tieteiskuvitelman kirjoittaja hyödyntää omaa tieteellistä tietouttaan ja kehittää sen pohjalta lineaarisesti etenevän ennusteen ja kuvauksen tulevaisuuden maailmasta. Ekstrapoloivan fiktion maailman on siis tarkoitus toimia tieteellisesti uskottavana tulevaisuuden laajenuksena kirjailijan omalle empiirille todellisuudelle. (Suvin 1979, 27–30; Malmgren 1991, 12.)

Toisen kategorian tieteiskuvitelmissä muodostavat niin kutsutut *analogiset* tai *spekulatiiviset* kertomukset, joiden maailmojen ei katsota kuvaavan tulevaisuutta vaan kirjailijan empiiristä ympäristöä analogian kautta. Vaikka myös tähän kategoriaan luettavissa tieteisfiktion maailmoissa on kyse erilaisista empiirisen todellisuuden loogis-rationaalisista muunnelmista, analogiset kertomukset eivät pyri suoraan ennakoimaan tulevaisuuden mahdollisuuksia. Tähän alalajiin kuuluvat kertomukset perustuvat yleensä pikemminkin erilaisille ”mitäpä jos”-luonteisille pohdiskelulle hypoteeseille. Kertomukset kuvaavat joltain osin omastamme poikkeavaa maailmaa tavoilla, jotka herättävät lukijoissa futurologisen pohdinnan sijaan esimerkiksi poliittisia, metafysisiä tai ylipäätään filosofisia kysymyksiä. Darko Suvin, joka on pitkälti vastuussa kuvattujen jaottelun peruspiirteiden hahmottelusta, luonnehtii tähän joukkoon kuuluvia kertomuksia nykypäivän muunnelmiksi 1700-luvun *contes philosophiques* -kirjallisuudesta.¹ (Suvin 1979, 27–30; Malmgren 1991, 12–13, 174.) Vaikka analogiset kertomukset esittävät fiktiomaailmansa omalakisina todellisuuksinaan, joihin on suhtauduttava kaikin puolin konkreettisine maailmoina – niiden tapahtumia ei siis voi suoraan palauttaa vertauskuvalliseen tai poeettiseen tulkintaan (Gomel 1995, 91) – kuuluu tähän kertomustyyppiin myös metaforisia ja osin jopa allegorisia piirteitä (ks. Parrinder 2001, 42–42). Näiden analogisten tulkintamahdollisuuksien kautta lukija voi kiinnittää huomionsa paitsi fiktion kuvaamaan maailmaan, myös itseään ympäröivään todelli-

suuteen. Fiktiomaailma tarjoaa näin vieraannuttavan näkökulman, jonka kautta lukija voi havahtua tarkastelemaan maailmaa uudesta näkökulmasta. (Suvin 1979, 27–30; Malmgren 1991, 12–13, 174.)

Käytännössä rajanveto tulevaisuudesta kiinnostuneen ja analogis-spekulatiivisen tieteisfiktion välillä ei ole kuitenkaan ollut erityisen selvä. Esimerkiksi Brian McHalen (1992, 244–245) mukaan sekä ekstrapoloivia että spekulatiivisia piirteitä voi olla läsnä samassa tekstissä, ja kyse onkin lähinnä tekstin tai periodin rakenteellis-funktionaalista dominantista, joka on heilahdellut tieteisfiktion historian aikana äärilaidasta toiseen. Nykyisellään ekstrapoloivan ja spekulatiivisen tieteisfiktion välinen ero on kuitenkin hämärtynyt entisestään, kun tulevaisuutta koskeva pohdinta koko ihmislajin mitta-kaavassa on levinnyt osaksi jokapäiväistä elämäämme. Aikoinaan spekulatiivisen tieteisfiktion yksinoikeudeksi kuuluneet aiheet, kuten ihmiskunnan olemassaoloa koskevat riskit ja mahdollisuudet, elämän perusteita radikaalisti muokkaavat teknologiat, tai todellisuuskäsityksiemme peruskategorioita ravistelevat keksinnöt ovat viime vuosikymmenten aikana muuttuneet vakavasti otetuiksi tulevaisuuden mahdollisuuksiksi.

Kyseinen nykykulttuurin ominaispiirre liittyy läheisesti ilmiöön, jota tieteisfiktion tutkija Istvan Csicsery-Ronay (2008, 93) kutsuu *keinotekoiseksi immanenssiksi*. Käsitteellään Csicsery-Ronay viittaa nykytieteen teknologiseen kompetenssiin, jossa korkean teknologian avulla ei enää pyritä jäljittelemään luontoa. Kun aiemman teknologian tavoitteena oli vielä luonnonilmiöiden teknologinen toisintaminen – kuten lentokoneen rakentaminen linnunlennon innoittamana – nykyteknologia muokkaa materiaalista todellisuutta siten, että fyysinen aine saatetaan toimimaan tavoilla, joilla se ei ilman ihmistoiminnan muokkaavaa vaikutusta toimisi. Käytännössä keinotekoinen immanenssi tarkoittaa Csicsery-Ronayn mukaan prosessia, jossa kaikki aiempien kulttuureiden transsendentaalisiksi tai luonnostaan annetuiksi oletamat arvot ja ilmiöt ovat vähintäänkin teoriallasolla keinotekoisesti jäljennettävissä tai simuloitavissa. Tässä prosessissa ihmiset saattavat muokata materiaalista todellisuutta mahdollisesti peruuttamattomilla tavoilla.

Tulevaisuuden uskottava johtaminen nykyhetkestä edellytti vielä muutama vuosikymmen sitten vankkaa tietoutta tieteellisen ja teknologisen tutkimuksen viimeisimmistä kehityskuluista, eivätkä tulevaisuusvisiot kyenneet silti ennakoimaan 1900-luvun tärkeimpiä teknologisia harppauksia. Nykyisellään tärkeimmät tulevaisuusvisiot taas on laadittu valmiiksi jo tieteisfiktion ulkopuolella, minkä vuoksi tieteisfiktion ”realistiset” kuvaukset lähitulevaisuuden teknologisesta kehityksestä ovat pitkälti menettäneet entisen uutuudenviehätykseen perustuneen kiinnostavuutensa. Tänä päivänä esimerkiksi nano-, bio- ja geeniteknologioiden kehitykseen liitetyt tulevaisuudenkuvat tekevät jo lähitulevaisuudesta ajallisen alueen, joka mahdollistaa yhä oudompien, yhä lupaavampien ja yhä pelottavampien ilmiöiden potentiaalisen toteutumisen. Tästä syystä monet

aikoinaan spekulatiivisina esitetyt visiot häilyvät nykyisellään ikään kuin tulevaisuuden mahdollisuuksien rajoissa. Frankensteinilaiset fantasiat keinotekoisesta elämästä, iki-aikaiset unelmat fyysisestä kuolemattomuudesta ja Dr. Moreaun ihmismäiset eläinhybridit ovat saaneet vastineensa muun muassa tekoölyn ja tekoelämän tulevaisuusvisioissa, transhumanistien agitoimassa teknokuolemattomuudessa ja geeniteknologian avulla jo nykyisellään toteutetuissa kimeerisissä eläinyhdistelmissä. Kun aikoinaan lähinnä vertauskuvallisesti toimineen tieteisfiktion maailmat alkavat tällä tavoin limittyä tulevaisuuden mahdollisuuksiin, on entistä vaikeampaa olla varma siitä, missä kulkevat spekuloinnin ja tulevaisuuden ennakoinnin väliset rajat.

Mainittu epävarmuus näyttelee merkittävää osaa Leena Krohnin teoksessa *Pereat mundus. Romaani eräänlainen* (1998), jonka aihepiiriltään moninaisissa visioissa liikutaan nykyhetken ja tulevaisuudenodotuksien väliin jäävällä epätietoisuuden harmaalla alueella. Ihmisidentiteettien tietokonekopiot, ultraälykkäät tietokoneet ja geeniteknologian hirviömäiset tuotokset yhdistyvät teoksessa aikalaissatiiriin ja erilaisiin maailmanlopun visioihin. Nimensä mukaisesti lopunodotuksiin keskittyvä teos² käy läpi lukuisia tieteisfiktion klassisia skenaarioita, jotka nykymaailmassa näyttävät kuuluvan potentiaalisen tulevaisuuden outoihin mahdollisuuksiin.

Artikkelini nostaa esiin teoreettiset perusteet sekä tieteisfiktion tulevaisuutta pohjittaville että analogisille tulkintatavoille. Kiinnitän huomioni kumpaankin mainituista tulkinnan kategorioista ja havainnollistan Krohnin *Pereat munduksen* avulla, kuinka tulevaisuutta tarkastelevilla elementeillä voi nykyisellään olla oma merkittävä asemansa myös sellaisissa tieteisfiktivisissä kertomuksissa, jotka muutoin rakentuvat analogisen mallin mukaisesti. Esimerkkinä tulevaisuudenvisioiden ja analogisten tulkintamahdollisuuksien limittymisestä toimii *Pereat munduksen* alkuluku, joka tuo esiin, kuinka molemmat mainituista elementeistä voivat saada oman roolinsa tieteisfiktion tulkinnassa. Lisäksi esitän, että Krohnin teos perustuu väistämättömälle tulkinnalliselle ambiguiteetille, eikä sen analogisia ja tulevaisuutta pohtivia elementtejä voi onnistuneesti erottaa toisistaan.

Tiedostava vieraannuttaminen ja analoginen tieteisfiktio

Tieteisfiktion lajitutkimus perustuu nykyisellään tyypillisesti pohjatyölle, jonka Darko Suvin valoi muottiinsa pääasiassa 1960- ja 1970-luvuilla. Suvinin vaikutusvaltainen käsitys tieteisfiktion perusluonteesta rakentuu erityisesti sanaparille *cognitive estrangement* – tiedostava vieraannuttaminen – jolla Suvin pyrkii kuvaamaan tieteisfiktion ominta luonnetta. Teorian kantavana kulmakivenä toimii Suvinin (1979, 7–9) näkemys, jonka mukaan tieteisfiktion maailmat perustuvat tieteelliseen mielikuvitukseen. Empiiristä todellisuutta jäljittelevää peruskertomusmaailmaa (Malmgren 1991, 7–8) muokataan tieteisfiktiossa niin kutsutulla *novumilla* (Suvin 1979, 63–84), tie-

teellisellä tai ainakin tieteellisyysvaikutelman synnyttävällä uutuuselementillä³, jonka jälkeen lukukokemus syntyy muutosten ympärille rakentuvan maailman ja empiirisen todellisuuden vertaamisesta toisiinsa. Teoriaan sisältyy ajatus, että tieteisfiktio lukija pystyy sijoittamaan fiktion kuvaaman maailman omansa tilalle: jotta vieraannutettu, eli empiirisen todellisuuden kuvauksesta luopuva fiktio olisi myös tiedostavaa, siinä kuvattu maailma on voitava tulkita vaihtoehtoiseksi empiiriselle todellisuudelle. Tämän ehdon voivat Suvinin alkuperäisen⁴ näkemyksen mukaan täyttää fantasian lajeista ainoastaan tieteisfiktio ja joissakin tapauksissa pastoraali. (Suvini 1979, 7–9.)

Käytännössä tiedostavuus tarkoittaa mainitussa käyttöyhteydessä sitä, että fiktiomaailman fyysisten lakien on noudatettava jonkinlaisia tieteellisiä lainalaisuuksia, jotka eivät suoraan sanele kertomusten henkilöhahmojen kohtaloita. Samalla tavoin kuin sosiaaliset tai psykologiset romaanit kuvaavat tieteellisten lakien mukaan toimivaa empiiristä todellisuutta, on tiedostavaan vieraannuttamiseen perustuvien lajien kuvattava tieteellisten lakien mukaan toimivia ei-empiirisiä, kuvitteellisia maailmoja. (Suvini 1979, 7–9.) Vaikka Suvinin korostama tosiasiallisen tieteellisyuden vaatimus on sittemmin kohdannut lisääntyvää kritiikkiä (mm. Freedman 2000, 18), on itse tiedostavan vieraannuttamisen teoria säilyttänyt asemansa tieteisfiktio lajitutkimuksen ytimessä. Ongelmallisena on pidetty muun muassa Suvinin lajimääritelmän kapeutta, joka rajaa ”varsinaisen” tieteisfiktio ulkopuolelle suuren osan tieteisfiktio populaarimuodoista (ks. Csicsery-Ronay 2008, 139–140).

Tieteisfiktio erityislaatu liitetään tyypillisesti genren luomiin maailmoihin: tieteisfiktio lukukonventioihin kuuluu oletus, että lajin puitteissa kuvattun maailman ontologiaan on suhtauduttava ikään kuin omana konkreettisena todellisuutenaan, jonka taustalla vaikuttavat kuitenkin pääosin oman empiirisen todellisuutemme fyysiset lainalaisuudet (ks. Malmgren 1991, 9, 11–22). Klassiset tieteisfiktio maailmat ovat teknologisten keksintöjen, tulevaisuusvisioiden tai kaukaisille planeetoille siirrettyjen tapahtumaympäristöjen kautta naturalisoituja todellisuuksia, joiden puitteet ovat siinä mielessä ”luonnollisia”, että niiden maailmoihin ei kuulu ilmiöitä, jotka jäisivät kuvattussa fiktiomaailmassa vaille luonnollista, tieteellistä selitystä (vrt. Alber 2011, 31, 59). Maailmat voivat rikkoa oman todellisuutemme tieteellisiä lainalaisuuksia, mutta tieteisfiktio sisäisessä todellisuudessa poikkeamat voidaan selittää fiktiomaailman etäännyttämisellä arkiympäristöstämme.

Suvini (1979) mukaan tieteisfiktio ei kuitenkaan lueta pelkästään vieraiden maailmojen eksoottisen kiinnostavuuden vuoksi, vaan tieteisfiktio lukuprosessiin kuuluu oleellisena osana tarinamaailman suhteuttaminen empiiriseen todellisuuteen. Tiedostavan vieraannuttamisen määritelmään kuuluva sana ”cognitive” ei siis viittaa ainoastaan kuvitteellisen maailman ”tieteellisiin” rakentumisperusteisiin vaan lisäksi myös tietouteen⁵, jota lukija voi saavuttaa tieteisfiktio avulla. Kun lukija pohtii

eroja fiktion kuvaaman vieraan maailman ja tuntemansa arkimaailman välillä, syntyy vaikutus, jossa lukija kykenee tarkastelemaan omaa todellisuuttaan uudesta näkökulmasta – eli *tiedostaa* todellisuutensa, kuten Suvinin marxilaisväritteinen teoria asian muotoilee. Käytännössä tiedostavan vieraannuttamisen teoria linkittyy siis kiinteästi tieteisfiktion analogiseen potentiaaliin: tiedostaminen on prosessi, jossa lukija havaitsee tieteisfiktiivisen maailman mahdollistaman analogian kautta jotain omasta todellisuudesta.

Tieteisfiktiivinen ja prefaktuaalinen ajattelu

Fantastisten lajien tutkimukseen kuuluu yleisesti näkemys, että tieteisfiktio spekuloi asioilla, jotka voisivat olla olemassa, kun taas muu fantasiakirjallisuus keskittyy kuvaamaan asioita, joiden olemassaolo tulkitaan puhtaasti mahdottomaksi (Hunt 2001, 2; vrt. myös Malmgren 1991, 139). Määritelmä ajautuu ongelmiin käytännössä heti, kun huomioon otetaan myös tieteisfiktion tulevaisuutta luotaava puoli. Tiede ja jokapäiväiseen elämänkokemukseen kuuluva arkitietämys sanelevat jokseenkin selvät rajat sille, mitä uskomme mahdolliseksi juuri tällä hetkellä (joskin henkilökohtaisin ja kulttuurisin painotuseroin), mutta tulevaisuus on ajallinen alue, jonne tietomme ulottuu aina vain rajallisesti. Kuinka siis oikeastaan tiedämme, minkä kaiken olemassaolo on mahdollista tulevaisuuden puitteissa? Käytännön tasolla tieteisfiktioon on aina kuulunut elementtejä, jotka näyttäytyvät nykytieteen valossa puhtaasti mahdottomina ja sotivat ajoittain myös tunnettuja fysiikan lakeja vastaan. Esimerkiksi valo nopeammat avaruusalukset, teknologinen telepatia tai aikamatkustus ovat tieteisfiktion peruskuvastoon kuuluvia elementtejä, joiden tieteellisyys lepää varsin hataralla pohjalla. Juuri tulevaisuuden tuntemattomuuden ansiosta tieteisfiktio voi kuitenkin pitää kiinni myös tieteellisesti ”virheellisistä” elementeistään – onhan kuviteltavissa aina tulevaisuus, jossa esimerkiksi valonnopeuden ylittämättömyyden takaava Einsteinin erityinen suhteellisuusteoria on falsifioitu. Vaikka tällaisen tulevaisuuden todennäköisyys lienee pieni, sitä ei voi pitää myöskään täysin mahdottomana.

Istvan Csicsery-Ronay on pureutunut jokseenkin onnistuneesti edellä kuvattuun tieteisfiktion ajalliseen dilemmaan teoksessaan *The Seven Beauties of Science Fiction* (2008). Tutkimuksessaan Csicsery-Ronay nostaa esiin tavat, joilla tieteisfiktio pohtii tulevaisuutta, ja tulee samalla todistaneeksi, ettei tieteisfiktion tulevaisuudenkuvissa ole yleensä kyse niinkään varsinaisesta nykyisyyden ekstrapoloivasta venyttämisestä tulevaisuuteen kuin erilaisten tulevaisuudenmahdollisuuksien todennäköisyyden ja vaikutusten pohdinnasta. Varsinaisesti Csicsery-Ronayn (2008, 3–5) laaja näkemys *tieteisfiktiivisyydestä* (science-fictionality) viittaa kuitenkin myös laajemmalle kuin tieteisfiktioon kirjallisena tai elokuvallisena lajityyppinä, sillä Csicsery-Ronayn mukaan tieteisfiktioille tyypillinen ajattelutapa on nykyisellään muuttunut niin arkipäiväiseksi,

ettei sitä voi enää sijoittaa pelkästään tieteisfiktion lajityypin erityisominaisuudeksi. Tässä muodossaan tieteisfiktivisyys ei siten liity enää pelkästään fiktiivisiin kertomuksiin vaan kyse on pikemminkin kognitiivisesta operaatiosta, jonka avulla kokemuksia voidaan muotoilla ja testata ikään kuin ne olisivat osa tieteisfiktivistä teosta.

Csicsery-Ronayn (mt.) mukaan tieteisfiktioivinen ajattelu toimii kahden tulevaisuudenkuvausta koskevan epäröinnin tai aukkokohdan kautta. Yhtäältä kuvitelma tulevaisuuden maailmasta herättää kysymyksen siitä, ovatko kuvitellut muutokset mahdollisia suhteessa aktuaaliseen maailmaan. Tämä historiallis-looginen epäröinti koskee tulevaisuuteen kuvitellun asiointilan uskottavuutta ja vakuuttavuutta – mahdollisuutta sijoittaa se ikään kuin osaksi historiaa. Toiseksi herää kysymys siitä, mitkä oikeastaan olisivat kuviteltujen muutosten sosiaaliset ja eettiset vaikutukset: kuinka hyviä, huonoja tai kaikin puolin outoja muutoksen seuraukset olisivat?

Käytännössä Csicsery-Ronayn ”tieteisfiktioivinen tietoisuus” kuuluu hypoteettiseen ajatteluun, jota voi parhaiten luonnehtia laadultaan *prefaktuaaliseksi*. Psykologisessa tutkimuksessa (esim. Sanna 1996) prefaktuaalisilla ajatuksilla tarkoitetaan ajattelumalleja, jotka ovat tiivistettävissä erilaisiin ”jos – niin sitten” -muotoisiin ilmauksiin ja jotka esittävät mentaalisia simulaatioita oletetuista tulevaisuuden mahdollisuuksista. Tällaisessa ajattelussa kyse ei varsinaisesti ole niinkään suorasta nykytodellisuuden ennustavasta ekstrapoloinnista kuin spekuloinnista potentiaalisilla tulevaisuuden kehityskuluilla. Visioita ja skenaarioita tulevaisuuden maailmoista ei siten ole tarkoitettu suoriksi tulevaisuuden maailmaa koskeviksi väitelauseiksi, vaan hypoteettiseksi pohdinnaksi mahdollisista tulevaisuuden tilanteista.

Prefaktuaalisen fiktion maailmat

Tiedostavan vieraannuttamisen paradigma on usein kyseenalaistanut tieteisfiktion roolin tulevaisuuden pohdinnassa. Sikäli kuin tieteisfiktioon kuuluva prefaktuaalinen ajattelu on yleensäkin huomioitu, sitä on usein pidetty tieteisfiktion kannalta puhtaasti toissijaisena ilmiönä (ks. esim. Suvin 1979, 27; Jameson 1982, 153). Korostunut asema on sen sijaan annettu analogiselle potentiaalille, jonka kautta tieteisfiktion on katsottu palautuvan kirjailijan oman aikalaistodellisuuden tarkasteluun. Vieraat maailmat outoine elementteineen ovat näin kääntyneet osoittamaan kohti jo olemassa olevaa maailmaa, eivät kohti hypoteettista tulevaisuutta.

Tieteisfiktion prefaktuaalisen muodon huomioiminen vaatii olennaista tarkennusta Brian McHalen (1992, 247–248; 2010, 17) tunnettuun näkemykseen tieteisfiktioista erityisenä maailmanrakentamisen genrenä. McHalen mukaan tieteisfiktioon kuuluu samankaltainen ”ontologinen dominantti” kuin postmodernistiseen fiktion: molemmat lajit piirtävät esiin ja kehittelevät uusia fiktiomaailmoja, jotka poikkeavat ontologisilta piirteiltään konsensustodellisuudestamme. Tärkeää on kuitenkin huomata, että

prefaktuaaliseen pohdintaan osallistuva tieteisfiktio ei varsinaisesti operoi aivan kaiken tyyppisillä maailmoilla. Rajoitteita tieteisfiktio moninaisille maailmoille asettavat ensinnäkin tieteellisen materialismin säätelemät puitteet (ks. Csicsery-Ronay 2003, 243), joiden lisäksi prefaktuaalisen fiktion maailmat linkittyvät aina myös historialliseen prosessiin. Suhteutettuna niin kutsuttuun mahdollisten maailmojen teoriaan (ks. esim. Pavel 1986; Ryan 1991; Doležel 1998) tai poetiikkaan (ks. Hägg 2008, 5), prefaktuaalisen tieteisfiktio maailmat edustavat siten sitä mahdollisten maailmojen rajoitettua osajoukkoa, joka voidaan teoksen julkaisuhetkellä tulkita mahdolliseksi ja uskottavaksi *empiirisen todellisuuden historiallisen kehityksen puitteissa*.

Tieteisfiktio maailmat voidaan edellä kuvatuin perustein jakaa pääpiirteiltään kahteen eri luokkaan: 1) tieteellisesti ja teknologisesti naturalisoituihin maailmoihin, jotka ovat kuviteltavissa historiallis-logiseen suhteeseen oman empiirisen maailmamme kanssa, ja 2) tieteellisesti ja teknologisesti naturalisoituihin maailmoihin, joilla ei ole vastaavaa jatkuvuusuhdetta empiiriseen maailmaan. Jaottelu on lähinnä heuristinen, sillä kategorioiden välinen suhde riippuu paitsi oletettujen tulevaisuudenmahdollisuuksien uskottavuudesta ja niiden todennäköisyydestä, myös tekijän intentioiden arvioinnista. Ensimmäinen osajoukko käsittää tieteisfiktio prefaktuaalisten maailmojen lisäksi myös niin kutsutut kontrafaktuaaliset maailmat, jotka visioivat vaihtoehtoisia kehityskulkuja historiallisille tapahtumille. Kyseiseen kategoriaan lukeutuvat maailmat voidaan tulkita hypoteettisiksi pohdinnoiksi, jotka käsittelevät empiirisen todellisuuden historiaa ja tulevaisuutta. Jälkimmäisiin, puhtaasti spekulatiivisiin maailmoihin taas kuuluvat esimerkiksi Ursula K. Le Guinin *The Left Hand of Darknessin* (1969) kaltaiset teokset, joiden oudot maailmat eivät näyttäyty pohdintoina historiallisista mahdollisuuksista, mutta jotka ovat tyyppillisesti suhteutettavissa empiiriseen todellisuuteen analogisen assosiaation kautta. Tämä kategoria vastaa sitä tieteisfiktioivisten maailmojen osajoukkoa, jonka jäsenet eivät näyttäyty uskottavina tai todennäköisinä todellisuudentiloina oman universumimme historian puitteissa, mutta jonka edustajia määrittelee silti jonkinlainen tieteelliseen logiikkaan perustuva naturalisoitu ympäristö. Näihin maailmoihin voi kuulua esimerkiksi vieraiden planeettojen ja niillä asuvien sivilisaatioiden kaltaisia elementtejä, joiden olemassaoloa ei voi suoraan johtaa oman universumimme todennäköisistä historiallisista kehityskuluista. Kyseisten elementtien olemassaololle on kuitenkin esitetty tieteelliset ja loogiset perusteet fiktio todellisuuden sisällä.

Historiallis-logisesti ei-jatkuviin mutta analogisesti todellisuutta käsitteleviin kertomuksiin voidaan edellä kuvatuin perustein lukea myös monet tieteisfiktio alalajit, jotka yhdistelevät tieteellisesti ja teknologisesti naturalisoituun maailmaan erilaisia fantastisia tai anakronistisia elementtejä. Esimerkiksi steampunkin ja slipstreamin kaltaisten alalajien⁶ erikoiset maailmat ovat oman universumimme näkökulmasta puhtaasti mahdottomia, mutta voivat silti käsitellä outojen tieteellisesti naturalisoitujen

maailmojensa kautta erilaisia aktuaalista todellisuutta koskevia kysymyksiä.⁷ Fantasiälajien tutkimuksessa onkin todistettu viimeisen vuosikymmenen aikana muutosta, jossa myös fantasiakertomusten on enenevässä määrin esitetty kykenevän tieteisfiktioille tyypilliseen empiirisen todellisuuden outouttamiseen fantasian vieraiden maailmojen avustuksella. Erityisesti kirjailija China Miéville on noussut ajamaan näkemystä siitä, että myös fantasiamaailmat voivat rakentua spekulatiivisten ”mitäpä jos...”-hypoteesien varaan – eroamatta millään merkittävällä tavalla esimerkiksi Le Guinin teoksen analogisesta todellisuuden mallintamisesta. Sikäli kuin ei-koskaan-mahdollisille elementeille rakennettu fantasiamaailma vain on kehitetty ”systemaattisesti ja koherentisti” (Miéville 2002, 45), todellisuutta koskevan ajatuksellisen *status quon* voi siis murtaa myös fantasian keinoin. Sen sijaan prefaktuaaliseen pohdintaan tämän tyyppiset maailmat eivät suoraan osallistu. Mutta mitä tapahtuu, jos fiktiokertomus esittää yhtäältä tieteellisesti uskottavan tulevaisuusskenaarion, ja vaikuttaa toisaalta rakentuvan todellisuuden luonnetta koskevaksi filosofiseksi allegoriaksi?

***Pereat mundus* ja aloittava tulevaisuudenkuva**

Leena Krohnin *Pereat mundus* on kaikkiaan 36 luvusta koostuva teoskokonaisuus, jonka useimmat luvut sisältävät oman erillisen kertomuksensa omine henkilöhahmoineen ja kertojineen. Luvut sijoittuvat toisistaan poikkeaviin ajallisiin ja paikallisiin sijainteihin, ja ainoastaan tohtori Keinolemmeksi kutsutun hahmon elämää tarkastelevat luvut kuvaavat laajemmin ajan ja tapahtumien etenemistä. Kaikki luvut, muiden kertomusten väliin siroteltuja Keinolempi-jaksoja lukuun ottamatta, ovatkin luettavissa erillisinä novelleina. Samalla teos muodostaa kuitenkin myös tiettyyn rakenteeseen sidotun suuremman kokonaisuuden, jonka osasina erilliset kertomukset toimivat. Merkittävin kertomuksia yhdistävä tekijä, erilaisiin lopun kysymyksiin liittyvien teemojen ja tohtori Keinolemmen kertomuksen ohella, on henkilönimi Håkan – nimi, joka esiintyy pää- tai sivuhenkilön nimenä lähes kaikissa teoksen luvuissa. Toistuva nimi tematisoi yhä uudelleen jo teoksen alkukertomuksessa esiin nousevat kysymykset, jotka herättelevät pohdintoja erityisesti identiteettiin, minuuteen ja todellisuuden luonteeseen liittyvistä filosofisista ongelmista. Samaan temaattiseen kenttään kytkeytyy myös teoksen muodon ilmentämä osan ja kokonaisuuden horjuva suhde.

Pereat mundus alkaa ”Kylmää puuroa”-nimisellä kertomuksella, jonka vähäiset tapahtumat sijoittuvat ”Siirteiden instituutti”-nimiseen tutkimuslaitokseen. Instituutti on erikoistunut kokeelliseen tutkimustyöhön, jonka ensisijaisena tavoitteena on ihmismielten kopioiminen tietokoneeseen. Kertomuksen päähenkilönä toimii laitoksessa työskentelevä amanuenssi Håkan, joka on myös saanut kunnian toimia yhtenä tutkimuksen ensimmäisistä koekappaleista: hänen mielestään on luotu täydellinen kopio tietokoneen muistiin.

”Kylmää puuroa” -kertomuksen myötä *Pereat mundus* kiinnittyy jo ensimmäisessä luvussaan prefaktuaaliseen tulevaisuudenpohdintaan, jossa empiirisen todellisuuden tulevaisuutta koskevat spekulatiot limittyvät kertomuksen maailmaan. Tietokonekopion olemassaoloa selitetään alluusiolla populaaritieteellisiin skenaarioihin, joiden mukaan ihmistietoisuus olisi tulevaisuudessa todellakin mahdollista siirtää kokonaisuudessaan tietokoneelle. Mahdollisia siirtomenetelmiä luetellessaan kertoja viittaa muun muassa ”Moravecin tekniikkaan” (PM 10), jonka taustalta voi tunnistaa robottitutkija Hans Moravecin populaaritieteellisen teoksen *Mind Children: The Future of Robot and Human Intelligence* (1988). Teoksessaan Moravec esittää novellin muotoon puetun kuvauksen teknisestä operaatiosta, joka hänen mukaansa voisi olla tulevaisuudessa hyvinkin mahdollinen. Skenaarion kuvaamassa tilanteessa eräänlainen robottikäsi käy käsiksi ihmisaivoihin, lukee kaiken aivojen molekyylikerroksiin sisältyvän informaation ja siirtää sen saman tien tietokoneeseen. Kun operaatio on valmis, ihminen herää tietokoneistetun robottiruumiin sisältä, tietoisuudeltaan muuttumattomana mutta ei-orgaanisena olentona. Identiteettien paradoksilta, joka *Pereat munduksessa* nousee keskeiseen rooliin, vältytään Moravecin visiossa yksinkertaisesti siksi, että alkuperäinen ihmisruumis kuolee operaation kuluessa. Hauras ja kuolemalle altis biologinen ruumis jää näin turhaksi lisäkkeeksi, kun siitä irrotettu identiteetti kopioidaan tietokoneeseen.

Eettisen pohdinnan merkitystä *Pereat munduksen* tulevaisuudenvision tulkinnalle korostaa Håkanin esimies, joka puhuu odotettavissa olevista poliittisista päätöksistä, joissa on ratkaistava, voidaanko keinohenkilöille taata täydet kansalais- ja ihmisoikeudet. Itse fiktiomaailman tapahtumien osalta Keino-Håkaniksi nimettyä identiteettisiirrettä kuvataan kertomuksessa kuitenkin niin lyhyesti, että lukijan tietoisuus olennon ominaisuuksista jää merkittävällä tavalla epäselväksi. Käytännössä tulevaisuuden pohdinta onkin Krohnin kertomuksessa läsnä kahdella eri tasolla, joista molemmat ilmentävät tulevaisuudenodotuksiin liittyvää epävarmuutta – samaa teemaa, joka nousee myös *Pereat munduksen* teoskokonaisuuden keskipisteeseen. Yhtäältä kyse on fiktiomaailman ajallisesta sijainnista, joka voidaan hahmottaa suhteessa kirjailijaa ympäröivään empiiriseen todellisuuteen. Suhteessa tähän ajalliseen nollahetkeen ”Kylmää puuroa” -kertomuksen todellisuus sijoittuu spekuloituun lähitulevaisuuteen, nostaen esiin 1990-luvun lopun tulevaisuudenodotuksia. Toisaalta myös kertomuksen fiktiomaailmalle kuuluu oma sisäinen tulevaisuutensa, joka näyttäytyy vähintäänkin yhtä epävarmana kuin empiirisen todellisuuden tulevaisuus. Vaikka kertomuksessa toteutetaan eräänlainen teknofuturistinen unelma, jäävät sen vaikutukset ihmisten kannalta merkittävällä tavalla epäselviksi. Ilman juonellista sulkeumaa päättyvän novellin tarinamaailma jää huomattavan avoimeksi, ja tuntemattomiksi jäävien tulevaisuudentilojen kautta näkyviin piirtyvätkin ihmisen äärellisyys ja inhimillisen tiedon rajat.

Analoginen taso

Kun ihmistietoisuus saa rinnalleen keinotekoisen kopion, hämärtyvät arkitodellisuudessamme jokseenkin selviltä tuntuvat eronteot muun muassa alkuperäisen ja kopion, kuolevan ja kuolemattoman, ruumiillisen ja ruumiittoman, elävän ja ei-elävän, minän ja toisen, yhden ja monen, luonnollisen ja keinotekoisen sekä esimerkiksi inhimillisen ja ei-inhimillisen väliltä. Håkanista luotu kopio toimiikin alkukertomuksessa paitsi tulevaisuuden visiona, myös elementtinä, jonka avulla lukija sysätään jo teoksen ensimmäisillä sivuilla pohtimaan perimmäisiä todellisuuden hahmottamiseen liittyviä filosofisia kysymyksiä. Osa pinnalle nousevista metafysisistä vastinpareista tulee esiin kertojan kuvaillessa Håkania, jotkin syntyvät Håkanin keskustellessa esimiehensä kanssa, ja varsin monet heräävät Håkanin ja kopion dialogista, jossa kopio vastaa ihmis-Håkanin uteluihin salaperäisesti, tarjoamatta minkäänlaista ratkaisua aiheuttamaansa identiteettien paradoksiin:

- Sanoisitko, että olet elossa?
- Jos määrittelet elämän biologiseksi, silloin en. Mutta kuten ymmärrät, sellainen määritelmä on tarpeettoman kapea.
- Siis olet?
- Sen sinä sanoit.
- Oletko sinä henkilö?
- Jos mielestäsi henkilön pitää olla lihaa ja verta, silloin en ole. Muussa tapauksessa: kyllä.
- Oletko sinä minä?
- Haluatko minun vastaavan kysymykseen: Oletko sama kuin minä? vai kysymykseen: Onko sinulla minuutta?
- Vastaa niihin molempiin.
- Hyvä on. Ensimmäiseen kysymykseen vastaan toisella: Voiko yksi olla kaksi? Toiseen kysymykseen vastaan: Jos sinulla on sellainen, silloin on minullakin. (PM 11–12.)

Itse kertomus tarjoaa herättämiinsä kysymyksiin yhtä niukasti vastauksia kuin päähenkilön tietokonekopiokin, ja Håkanin tavoin myös lukija jää lopulta horjumaan vaihtoehtoisten todellisuuden tulkintamallien välille. Tämä Krohnille tyypillinen paradoksien ja vaihtoehtoisten näkemistapojen kuvaaminen jatkuu läpi teoksen, eikä ainoastaan temaattisella tasolla. Horjuvuus ja ratkaisematon kaksinaisuus liittyy nimittäin *Pereat munduksessa* kiinteästi myös teoksen rakenteeseen, erontekoon novelli- ja romaanikerronnan välillä. Alaotsikolla ”Romaani, eräänlainen” varustettu teos tasapainoilee jatkuvasti romaani- ja novellimuotojen välimaastossa.

Analogisella tasolla kertomuksessa on kyse yleistetysti minuuden pohdinnasta ja minuuden rajojen katoamisesta. Håkanin minuus jakautuu fiktiomaailmassa konkreettisella tavalla useaan osaan, ja henkilöhahmojen pohdinta näiden osien välisistä suhteista näyttäytyy analogisena ihmisminuuden tarkastelulle yleisemmällä tasolla. Näin esimerkiksi Håkanin esimiehen repliikki ”Mutta tosiasiallisesti sinä olet jo kaksi.

Vähintäänkin” (PM 14) koskee fiktiomaailmassa tietysti Håkanin ja tietokonesiirteen suhdetta, mutta viittaa samalla tunnetumpaan erontekoon, jossa minuus jakautuu kahtia – tarkastelemaan ja toimivaan minään – myös ihmiskokemuksen sisällä. Toisaalla kertomuksessa korostetaan siirteen olemassaoloa ”totalitallenteena” (PM 11), totaliteetti-sanan toistuessa myös läpi *Pereat munduksen* teoskokonaisuuden. Kyseinen käsite linkittyy sekin osaltaan minuuden rajojen katoamiseen, sillä totaliteetilla tarkoitetaan muun muassa mystiikan ja zenbuddhalaisuuden perinteessä vastakohtien ykseyttä, joka syntyy, kun yksilö on valmis luopumaan yksilöllisen minuutensa asettamista rajoitteista. Fenomenologisesta tutkimustraditiostakin tuttua totaliteettia havainnollistetaan yleensä erilaisten perustavanlaatuisien ääripäiden osoittamisella – siis juuri sellaisilla paradoksaalisilla vastinpareilla, joita tietoisuussiirteen olemassaolo nostaa Krohnin kertomuksessa esiin. Myös teoksen yhteenkytkeytymisen ja erillisyyden dynamiikalla toimiva rakenne toistaa osaltaan tätä osan ja kokonaisuuden, yksilön ja totaliteetin välistä ambiguuteettia.

Analogian ja tulevaisuuden välissä

Keino-Håkanin hahmon tulkitseminen yksipuolisesti joko tulevaisuusvision tai allegorian kautta ei käytännössä onnistu, sillä hahmon repliikit liu’uttavat mahdollisia tulkintamalleja ääripäästä toiseen. Analogisen ja prefaktuaalisen välillä häilyvät tulkintavaihtoehdot vaikuttavat kertomuksessa toisensa poissulkevilta: yhtäältä näyttää välttämättömältä tulkita hahmo historiallista todellisuuttamme jäljittelevään fiktiomaailmaan rakennetuksi tulevaisuudenvisioksi, toisaalta hahmo esittää myös väitteitä, jotka ovat tämän näkemyksen kanssa täysin ristiriitaisia ja tukevat pikemminkin kertomuksen allegorista tulkintaa. Näin käy esimerkiksi kertomuksen loppuun sijoittuvissa vuoro-sanoissa, joissa hahmo esittää ensin itsensä tulevaisuuden uutena pioneerilajina, joka tulee syrjäyttämään ihmiset maapallolla:

Hyvästi. Sinä luulit seisovasi evoluution ylimmällä portaalla. Luulit, että tikkaat jäisivät niin lyhyiksi. [--] Monta, monta tulee sinun jälkeesi. Jotkut niistä ovat meidän kaltaisiamme, toiset lajeja, joista et osaa uneksiakaan. (PM 16.)

Repliikki vahvistaa tulkintaa kertomuksesta hypoteettisena tulevaisuudenvisiona, joka paljastaa sekä ihmisyksilön että ihmislajin hataran aseman osana luonnonhistorian kulkua. Jo seuraavissa, viimeisissä sanoissaan hahmo kuitenkin kääntää tilanteen ympäri ja kuvaa itseään jonkinlaisena transsendenttina totaliteettina, kuolemattomana periaatteena materiaalisen todellisuuden ulkopuolella:

Kerran fyysinen universumi katoaa kokonaan. Se mitä jää on vain symboleita, abstraktia elämää. Mutta vaikka kuolet, elät yhä meissä, muuttut toiseksi meissä ja jälleensynnyt. Olet sama ja kuitenkin toinen. (PM 16.)

Toisin kuin edellinen repliikki, tämä lausahdus ei tunnu millään istuvan tulevaisuus-

skenaarion maailmaan, ja jos kertomusta pyrkii lukemaan pelkästään prefaktuaalisena tulevaisuudenvisiona, lauseiden merkitys jää hämmentävän epäselväksi. Ruth Ronenin (1988, 97) käsittein kyse on siten *riittämättömästä edellytyksestä*, kertomukseen kuuluvasta elementistä, joka paljastaa, että selitystä fiktiomaailman tapahtumille on etsittävä myös muualta kuin tarinasta itsestään. Koska kamppailu analogisen ja prefaktuaalisen tulkintason välillä ei kuitenkaan koskaan ratkea, lukijan on tasapainoitava kahden merkitystason rajalla: rinnakkaiset maailmat näyttävät yhtä todennäköisiltä, vastakohtien täydentäessä toisiaan.

Alkukertomus motivoi osaltaan *Pereat munduksen* rakenneratkaisua, jossa toistuvat keskeisellä tavalla kertomuksen tematisoimat kaksinapaiset jännitteet erityisesti yhden ja monen sekä osan ja kokonaisuuden välillä. Tietokoneeseen siirtyneet Håkanin monet kopiot ja haarautumat tuottavat hahmosta suunnattoman määrän erilaisia muunnoksia, eikä ole poissuljettu vaihtoehto tulkita eri lukujen monia Håkaneita samaisen monistumisen seurauksiksi. Kaikki alkukertomusta seuraavat luvut voi siis halutessaan jopa hahmottaa ensimmäiseen tarinaan upotetuiksi sisäkkäiskertomuksiksi. Tällöin teoksen monet maailmat, aika-paikallisesta sijainnistaan riippumatta, sijoittuisivat tietokoneen avustuksella muodostettuun ”totaalitalenteeseen” – kaikki vaihtoehdot sisältävään kokonaisuuteen, joka mahdollistaa todellisuuksien haarauttamisen, muuntelemisen ja kopioinnin kaikkiin mahdollisiin suuntiin. Mitenkään välttämätön tällainen tulkinta ei silti ole: vähemmän radikaaliin näkökulmaan riittää huomio henkilönimen toistumisesta ja sen kytköksistä alkukertomuksen luomiin tulkinnallisiin puitteisiin. Myös ensimmäisen kertomuksen ja teoksen kokonaisuuden välillä vallitsee näin pysyvä ambiguiteetti, jossa lukija voi tehdä oman tulkintansa kertomuksen jatkuvuudesta tai sen katkeamisesta. Kysymys siitä, kuuluvatko muut kertomukset alkuluvun sisäiseen maailmaan vai sen ulkopuolelle, ei koskaan ratkea varmuudella.

Epävarmuus, joka *Pereat munduksessa* vallitsee tieteisfiktion prefaktuaalisen ja analogisen tulkintatason välillä, on lopulta vain yksi säie teoksen moniaalle haarautuvassa ambiguiteettien verkostossa. Håkanin henkilö nimi kantaa sekin mukanaan omaa tulkinnallista ambiguiteettiaan, joka paitsi peilaa upotuksena teoksen rakenteessa ja alkukertomuksessa ilmentyvää kaksinaisuuden dynamiikkaa, antaa sille myös oman selityksensä. Håkan-nimen etymologia johtaa muinaisnorjan nimeen Håkon, jonka merkitykseksi esitetään yleensä ”korkea-arvoinen poika”, juontuen sanoista há (korkea) ja konr (poika). Norjan kuningassuvusta tunnettu nimi kytkeytyy useissa *Pereat munduksen* kertomuksissa kuninkuusmotiiviin, esimerkiksi alkuluvun päättyessä viitaukseen kuninkaan vaihtumisesta: ”Hyvästi Håkan, ja tervetuloa takaisin. Håkan on kuollut, eläköön Håkan.” (PM 16.) Käytännössä yhtä helposti nimi johdattaa assosiaatiot kuitenkin zen-mestari Hakuiniin, japanilaisen kōan-perinteen tunnetuimpaan opettajaan, joka elvytti kōaneille ominaisen ristiriitaisten ja paradoksaalis-

ten totuuksien etsimisen tradition. Järjen tavoittamattomiin karkaavat lyhyet kōan-kertomukset, -kysymykset, -dialogit ja -toteamukset ovat zen-harjoitusten tärkeitä apuvälineitä, joiden avulla zenin harjoittaja pyrkii ulos subjektien ja objektien välisestä dualismista. Omalla nykymaailmaan päivitetyllä tavallaan *Pereat mundus* jatkaakin mestari Hakuinin viitoittamalla tiellä.

Lopuksi

Pereat mundus tasapainottelee useissa luvuissaan tulevaisuusvisioiden ja analogisen tulkintatason väliin jäävällä alueella siten, ettei kumpikaan tulkintatavoista näydy toista perustellumpana. Käytännössä tämä lukukokemusta koskeva epävarmuus toisintaa epävarmuutta, jota teoksen henkilöhahmot joutuvat kokemaan omassa fiktiomaailmassaan tulevaisuutensa ja todellisuutensa luonteesta. Tulkinallisessa epävarmuudessa onkin kyse yhdestä teoksen kantavista teemoista, jota merkitystasojen välinen ambiguuteetti osaltaan tukee.

Pereat munduksen moninaisissa epävarmuuden puitteissa liikutaan jatkuvasti paitsi nykyisyyden ja tulevaisuuden, myös esimerkiksi todellisuuden ja kuvitelman välisellä raja-alueella. Ontologiset ja epistemologiset kysymykset sekoittuvat toisiinsa, eikä niitä voi onnistuneesti käsitellä erillään. On kuitenkin tärkeää huomioida, että myös tulevaisuutta koskeva pohdinta muodostaa teoksen kokonaisuudessa yhden keskeisen suuntaviivan. Sikäli kuin teoksen tieteisfiktiiiset kertomukset eivät antaudu pelkästään filosofisen spekuloinnin välineiksi, kertovat ne myös oman empiirisen todellisuutemme epävarmuudesta niin subjektiivisella kuin materiaalisellakin tasolla. Krohnin teoksen lyhyesti kuvatut tieteisfiktiiiset visiot limittyvät omaa maailmaamme koskeviin tulevaisuudenpohdintoihin poikkeuksellisen monitulkintaisella tavalla. Samalla Krohnin teos kuitenkin ilmentää, kuinka tieteisfiktiiivinen pohdinta on nykyisellään levinnyt myös perinteisen tieteisfiktiiin ulkopuolelle. Tieteisfiktiiin outojen elementtien alkaessa vaikuttaa mahdollisilta tulevaisuudenkuvilta, osoittautuu myös oma todellisuutemme yhä oudommaksi – niin nykyisyytensä kuin myös tulevaisuutensa osalta.

Viitteet

¹ *Contes philosophiques* eli filosofiset kertomukset ovat fantastisia tai romaanimaisia kertomuksia, joissa filosofisia oletuksia sovelletaan satiirisesti käytännön tilanteisiin. Lajinimikettä käytetään yleensä lähinnä 1700-luvun valistushenkisestä ranskalaiskirjallisuudesta, joka kehitettiin filosofian popularisoinnin ja yhteiskuntakritiikin tarpeisiin. Tärkeimpiin filosofisten kertomusten kirjoittajiin kuuluivat Voltaire ja Denis Diderot. (Ks. esim. Ikonen 2010, 71–76.)

² Teosnimi *Pereat mundus* juontuu latinankielisestä sanonnasta ”fiat justitia, et pereat mundus” eli ”tapahtukoon oikeus, vaikka maailma häviäisi”. Teoksen nimiluku ”Fiat ars, pereat mundus” – eli ”eläköön taide, hävitköön maailma” – viittaa puolestaan Walter Benjaminin

esseeseen ”Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella” (1989). Benjamin linkittää mainitun iskulauseen fasistiseen taidenäkemykseen, jossa taide ja teknologia yhdistyvät sodankäynnin oikeutukseen.

³ Marxilaiseen kulttuuriteoriaan kytkeytyvää novumin käsitettä ei voi pitää puhtaasti rakenteellisena fiktiomaailman elementtinä, joten sen soveltamiseen liittyy tyypillisesti tiettyä epätarkkuutta. Yksi keskeisistä kysymyksistä novumin suhteen liittyy uutuuselementtien määrään – onko tieteisfiktio kertomuksessa aina vain yksi keskeinen novum, jonka ympärille fiktiomaailma rakentuu, vai voiko novumeita olla useita? Laajemmin tieteellisen novumin käsitteestä ja sen problematiikasta, ks. Spiegel 2008; Csicsery-Ronay 2008, 47–74, 138–140; Parrinder 2001.

⁴ Tuoremmassa tutkimuksessaan Suvin on tarkentanut näkemyksiään ja pohtinut erityisesti sitä, missä määrin fantasian lajityyppi voi osaltaan sisältää tiedostavuuden piirteitä. Ks. Suvin 2000.

⁵ Tiedostavan vieraannuttamisen ongelmana, kuten elokuvatutkija Simon Spiegel näyttää havainnollisesti toteen artikkelissaan ”Things made strange” (2008), on teoriaan liittyvä käsitteellinen epäselvyys: käytännössä niin tiedostavuuden kuin vieraannuttamisenkin käsitteillä viitataan jatkuvasti sekä kertomuksen tarinamaailman ominaisuuksiin että tekstin oletettuihin lukijareaktioihin. Tiedostavuus tai kognitio viittaa Suvinin teoriassa näin paitsi fiktiomaailman fantastisten uutuuselementtien tieteellisyyteen, myös tapaan, jolla tieteisfiktio voi kuvata analogian kautta empiirisen todellisuuden luonnetta. Vieraannuttamisen käsitteelle Spiegel osoittaa vastaavasti kaikkiaan kuusi (!) eri merkitystä, joiden välillä termin merkityspotentiaali risteilee.

⁶ Steampunk-kirjallisuudella tarkoitetaan tieteiskirjallisuuden suuntausta, jonka tapahtumaympäristöt ovat saaneet innoituksensa 1800-luvun ja viktoriaanisen aikakauden teknologisesta todellisuudesta. Steampunkin maailmoihin kuuluu erilaisia anakronistisia ja historiallisiin tulevaisuudenkuvitelmiin pohjautuvia elementtejä kuten höyryvoimalla tai kellokoneistoilla toteutettuja tietoteknisiä järjestelmiä. Lajiin liittyy myös oma viktoriaanisen aikakauden estetiikasta kiinnostunut alakulttuurinsa. Slipstreamin lajimääreellä viitataan puolestaan fantasiaelementtejä sisältävään fiktion, joka rikkoo perinteisiä jaotteluja tieteisfiktio, fantasian ja kirjallisen valtaviiran väliltä. Lajiin liitetään usein myös jonkinlainen ”outouden” yleispiirre. Tieteiskirjailija Bruce Sterlingin kehittämä lajitermi on kattavuudeltaan varsin laaja, ja sen alle voidaan lukea myös monia postmodernismin ja maagisen realismin klassikoita.

⁷ Pitkälti vastaavan päätelmän on tehnyt myös Seo-Young Chu (2010, 5–9), jonka teoreettiset lähtökohdat muistuttavat analogisuuteen nojattensa tiedostavan vieraannuttamisen pääperiaatteita. Chun mukaan tieteisfiktio ei kuitenkaan varsinaisesti outouta konsensustodellisuutta, vaan käyttää vieraita maailmoja pikemminkin epäsuorana todellisuuden kuvaamisen tapana. Chu hahmottelee tutkimuksessaan yleistä tieteisfiktio esittävyuden teoriaa, jossa tieteisfiktio ajatellaan pyrkivän erityisen vaikeasti ymmärrettävissä ja kuvattavissa olevien referenttien esittämiseen. Arkipäiväistä todellisuutta kuvaava realistinen fiktio hahmottuu Chun teoriassa eräänlaiseksi ”matalatehoiseksi” tieteisfiktioiksi, koska se kuvaa ilmiöitä, jotka ovat jokseenkin helposti representoitavissa. Esimerkiksi ihmissuhteiden ja arkielämässä tavattavien esineiden kuvaaminen onnistuu tämän vuoksi realistisen kirjallisuuden keinoin. Tieteisfiktio referentit ovat Chun mukaan puolestaan usein ilmiöitä, jotka eivät ole täysin tunnettavissa, mutteivät toisaalta myöskään täysin tuntemattomia. Tämän

kaltaisia kuvattavuudeltaan ongelmallisia referenttejä voisivat olla esimerkiksi globalisaatio, ulkoavaruuden edustama subliimius, virtuaaliset oliot, ihmisaivoille käsittämättömät todellisuudet tai ylivoimaisuudessaan musertavat ihmiskokemukset.

Lähteet

- ALBER, JAN 2011: The Diachronic Development of Unnaturalness: A New View on Genre. Teoksessa *Unnatural narratives – Unnatural narratology*. Ed. by Jan Alber & Rudiger Heinze. Berlin: De Gruyter, 41–70.
- BENJAMIN, WALTER 1989: Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella. Suom. Raija Sironen. Teoksessa Benjamin, Walter. Messiaanisen sirpaleita. Kirjoituksia kieles-tä, historiasta ja pelastuksesta. Jyväskylä: Tutkijaliitto, 139–173. (Saks. alkuteksti *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit*, 1936).
- CHU, SEO-YOUNG 2010: *Do Metaphors Dream of Literal Sleep? A Science-Fictional Theory of Representation*. Cambridge, MA & London, England: Harvard University Press.
- CSICSERY-RONAY, ISTVAN, JR. 2003: Science Fiction and Empire. *Science Fiction Studies*, Vol 30:2, 231–245.
- CSICSERY-RONAY, ISTVAN, JR. 2008: *The Seven Beauties of Science Fiction*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press.
- DOLEŽEL, LUBOMIR 1998: *Heterocosmica: Fiction and Possible Worlds*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- FREEDMAN, CARL 2000: *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover: Wesleyan University Press.
- GOMEL, ELANA 1995: The Poetics of Censorship: Allegory as Form and Ideology in the Novels of Arkady and Boris Strugatsky. *Science Fiction Studies*. Vol 22:1, 87–105.
- HUNT, PETER 2001: Introduction. Teoksessa *Alternative Worlds in Science Fiction*. Ed. by Peter Hunt & Millicent Lenz. London: Continuum, 1–41.
- HÄGG, SAMULI 2008: Lisää käyttöä mahdollisille maailmoille. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 3/2008, 5–21.
- IKONEN, TEEMU 2010: *1700-luvun eurooppalaisen kirjallisuuden ensyklopedia eli Don Quijoten perilliset*. Helsinki: Gaudeamus.
- JAMESON, FREDRIC 1982: Progress vs Utopia; or, Can we Imagine the Future? *Science Fiction Studies*. Vol 9:1, 147–158.
- KROHN, LEENA 1998: *Pereat mundus. Romaani, eräänlainen (PM)*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- LE GUIN, URSULA K. 1969: *The Left Hand of Darkness*. New York: Ace Books.
- MALMGREN, CARL D. 1991: *Worlds Apart. Narratology of Science Fiction*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

- MCHALE, BRIAN 1992: *Constructing Postmodernism*. London & New York: Routledge.
- MCHALE, BRIAN 2010: Science Fiction, or, the Most Typical Genre in World Literature. Teoksessa *Genre and Interpretation*. Ed. by Pirjo Lyytikäinen, Tintti Klapuri & Minna Maijala. Helsinki: Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies, University of Helsinki & The Finnish Graduate School of Literary Studies.
- MIÉVILLE, CHINA 2002: Symposium: Marxism and Fantasy. *Historical Materialism: Research In Critical Marxist Theory*, Vol 10:4, 39–49.
- MORAVEC, HANS 1988: *Mind Children. The Future of Robot and Human Intelligence*. Cambridge, MA & London: Harvard University Press.
- PARRINDER, PATRICK (ED. BY) 2001: *Learning from Other Worlds: Estrangement, Cognition, and the Politics of Science Fiction and Utopia (Post-Contemporary Interventions)*. Durham, NC: Duke University Press.
- PARRINDER, PATRICK 2001: Revisiting Suvin's Poetics of Science Fiction. Teoksessa *Learning from Other Worlds: Estrangement, Cognition, and the Politics of Science Fiction and Utopia (Post-Contemporary Interventions)*. Ed. by Patrick Parrinder. Durham, NC: Duke University Press.
- PAVEL, THOMAS G. 1986: *Fictional Worlds*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- RONEN, RUTH 1988: The World of Allegory. *Journal of Literary Semantics*. Vol 17:2, 91–121.
- RYAN, MARIE-LAURE 1991: *Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory*. Bloomington: Indiana University Press.
- SANNA, L. J. 1996: Defensive pessimism, optimism, and simulating alternatives: some ups and downs of prefactual and counterfactual thinking. *Journal of Personality and Social Psychology* 71, 1020–1036.
- SPIEGEL, SIMON 2008: Things Made Strange: On the Concept of "Estrangement" in Science Fiction Theory. *Science Fiction Studies*. Vol. 35:3, 369–385.
- SUVIN, DARKO 1979: *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*. New Haven: Yale University Press.
- SUVIN, DARKO 2000: Considering the Sense of "Fantasy" or "Fantastic Fiction": An Effusion. *Extrapolation*. Vol 41:3, 209-247.